

DURUCA ARALIQ ZONASINDA KOMPLEKS FİLİZLƏRİN AŞKARLANMASININ AXTARIŞ AMİLLƏRİ

*Məmmədova A.Q., **Nəzərova R.R.

*Bakı Dövlət Universiteti, **ETSN, Milli Geoloji Kəşfiyyat Xidməti

Filiz saxlayan qatların, tektonik strukturların və filizləşmənin yerləşməsi prosesinin xüsusiyyətləri arasında qanunauyğun əlaqələrinin aşkar edilməsi (yəni filizləşmənin yaranması geodinamikasının, inkişafının və formalaşmasının təyini), axtarış-proqnoz meyarlarının tərtibi və gələcək axtarış işlərinin məqsədəuyğun aparılması üçün olduqca vacibdir. Tədqiq olunan sahədə kompleks filizmələgəlmə prosesi iki etapda baş vermişdir: hidrotermal-çökmə və hidrotermal-metasomatik.

Hidrotermal-çökmə etapda massiv, laylı-zolaqvari, konkresiyalı, linzavari-laylı, möhtəvi, əsasən pirit və pirrotin singenetik filizlər aiddir. Bu etapda həmçinin, gilli şistlərlə, alevrolitlərlə və alevroqumdaşları ilə ritmik növbələşən sulfidlər (pirit, pirrotin) - "filizlə filiz" formalaşmışdır. Bu filizlərin singenetik əmələ gəlməsinə aşağıdakılar dəlalət edir: 1) konsedimentasion çökəklərdə toplanan stratifikləşmiş filizdaşıyan gilli fasiyaya mənsub horizontlarda yerləşməsi; 2) məkanca laylı piritli filizlərin pirit və pirrotinin möhtəvi və konkresiyalarını daşıyan gilli şislərə qanunauyğun fasial keçidləri; 3) bu filizlərin sonrakı bütün qırıqlıq deformasiyalarda iştirakı.

Filizçay tipli yataqlar terrigen qatlardakı polimetal-kolçedan filizləri adalar qövsü kənarı dayaz sulu dəniz hövzəsində bazaltoid vulkanizmi ilə əlaqədar olaraq qalın çöküntü qatlarında yerləşirlər. Məhsuldar qatda əksər hallarda üzvi maddəli və bazalt-riolit tərkibli süxurları saxlayan terrigen-filiz formasıyına təsadüf edilir. Filiz rayonları adalar qövsü çökəkliklərinin mərkəz (ox) zonalarında qədim depressiyaları doldurmuş filizli gil şistləri süxurları yerləşirlər.

Filizə nəzarətəddici və filizyerləşdirici qədim strukturlar müxtəlif dərəcəli dərin sulu depressiyalarda, durğun sulu rejimdə əmələ gəlmiş çöküntülərin yayıldığı ərazilərdə formasıyalar bu halda yataqlar adətən, lokal çökəkliklərin kənar hissələrinə çox meyl edirlər. Onlar hidrotermal-çökmə və kombinə edilmiş qatları birləşdirir, əsasən layvari və linza şəkilli formalar, nadir hallarda isə daha mürəkkəb formalar əmələ gətirirlər. Filizlərin mineraloji tərkibi, əsasən, qalenit-sfalerit-pirit, qalenit-sfalerit-pirrotindən ibarətdir, az hallarda xalkopirit-pirit filizləri də qeyd edilir. Pb, Zn və Cu-un səciyyəvi nisbəti 1:3:0,5-dir. Müşayiətedici komponentlərdən Ag və Cd sənaye əhəmiyyəti kəsb edir. Bu hidrotermal dəyişmiş süxurlar sfalerit, qalenit, xalkopirit və pirit möhtəviləri və damarcıqları ilə müxtəlif dərəcədə zənginləşirlər; ən çox sulfid filizləşməsi ilə səciyyələnən metasomatitlər isə bilavasitə layvari filiz qatlarının yaxınlığında yerləşirlər ki, bunun da proqnozlaşdırmada mühüm əhəmiyyəti vardır. Birbaşa axtarış-proqnozlaşdırma kriterilərinə filizlərin olması ilə yanaşı, hidrotermal dəyişmə zonalarını da aid etmək lazımdır, bu zaman terrigen süxurlarda xloritləşmə və karbonatlaşma, maqmatik süxurlarda isə kvarslaşma müşahidə edilir. Minerallaşmış zonaların üstündə lito və hidrokimyəvi anomaliyaların intensivliyi adətən 2-3, bəzən isə 5-6 dəfə yüksək olur. Böyük Qafqaz şəraitində alp relyefini nəzərə alaraq, hidro-

kimyəvi məlumatların təhlilində analizlərin yerdəyişmələrini minimuma endirmək üçün yalnız quru mövsümdə yerinə yetirilən hidrokimyəvi məlumatlara əsaslanmaq lazımdır.

Məhsuldar hidrotermal-metasomatik assosiasiyaların filiz saxlayan strukturlar və ilkin stratiform sulfid filizlərlə qarşılıqlı münasibətinin təhlili sübut edir ki, onlar qabaqlayıcı intensiv tektonik deformasiyalar şəraitində formalaşmışdır. Bu zaman iri xətti, sandıqvari və braxiformalı antiklinallar əmələ gəlmişdir. Bütün girişdə onlar uzununa atılma-üstəgəlmələrlə müşayiət edilmişdir. Kompleks massiv və laylı-zolaqvari filizlər ilkin etapda formalaşmış mineral toplusunu kəsməklə damarlı zonalar, damarcıqlar, bəzən ştokverklər əmələ gətirirlər. Tədqiq olunan sahədə təşəkkül tapmış kompleks filiz təzahürlərinin öyrənilməsi nəticəsində alınmış materialların təhlili göstərir ki, onların yerləşmə şəraitlərini nəzərə alan aşağıdakı axtarış amilləri nəzərə almaq lazımdır: 1) hidrotermal-çökmə filizlərin lito-loji-stratigrafik axtarış amili stratiform kolçedan cisimlərinin repressiv və transgressiv ritmlərin dabanında, bu səviyyə daxilində konsedimentasiya çökəklərində gilli fasiyada yerləşməsidir. Filizin toplanması üçün ən əlverişli şəraitlər dərinlik qırılmalarının uzun müddətli mobil zonaları ilə birləşdiyi çökəklər sayılır; 2) hidrotermal-çökmə filizlər (pirit, pirrotin) yalnız hidrotermal-metasomatik və ya hidrotermal-damar məhsuldar filizçökmə prosesi ilə müşahidə olunduqda sənaye əhəmiyyəti kəsb edə bilər; 3) hidrotermal-metasomatik pirit-polimetal, qızıl-sulfid, molibden filizləri üçün mühüm amil kimi onların hidrotermal-dəyişmiş xətti qırılmalar boyu kvarslaşma xloritləşmə, karbonatlaşma zonalarında yerləşmişdir.